

Prve slovenske fotografije je posnel v začetku petdesetih let prejšnjega stoletja eden izmed njenih pionirjev, Janez Avguštin Puhar.¹ Njemu so sledili številni amaterji in profesionalni fotografi. Že pred letom 1900 je bilo na Slovenskem več poklicnih fotografov.² Amaterji pa so razvili svojo organizirano dejavnost zlasti v tridesetih letih našega stoletja, ko so se organizirali v številne klube, prirejali zelo obiskovane izlete in razstave na raznih koncih Slovenije in pripravili v Ljubljani tudi prvo jugoslovansko fotografsko razstavo.³

Čim bolj se je fotografija uveljavljala v gospodarski dejavnosti, znanosti, tehniki, v sredstvih javnega obveščanja in na drugih področjih človeške dejavnosti ter se širila s področja umetniškega izpovedovanja in portretiranja na zapisovanje vizualnih bivanj človeškega dela in okolja in vse bolj postajala zapisek, informacija in dokazilo, tem bolj je dobivala značaj arhivskega gradiva. Vzporedno z njim pa se je počasi budila tudi zavest tega značaja. Od spoznanja, da je fotograf »važen kulturni faktor svojega naroda«, pa do poizkusa ustanoviti prvo zgodovinsko (arhivsko) fototeko, zbirko fotografij, ki bi prikazovale »celoten gradbeni razvoj našega mesta, njegove važnejše dogodke (slavnosti, vsesokolske zlete, obhode itd.), imenitne osebnosti iz javnega udejstvovanja in ljubljansko zgodovino«,⁴ je bilo samo še četrtr koraka.

Medtem ko so fotografijo v praksi marsikje kaj kmalu ocenili kot arhivsko gradivo in jo hranili za namene historičnih znanosti, je dobila tako opredelitev v domači arhivski zakonodaji zelo pozno, mnogo kasneje kot v tujih zakonodajah. Na jugoslovanskem ozemlju prvokrat šele s splošnim zakonom o arhivskem gradivu in arhivih leta 1964,⁵ posebej za Slovenijo pa z zakonom iz leta 1966.⁶ S tema zakonoma je fotografija, ki ima dokumentarno vrednost za zgodovino in druga znanstvena področja, za kulturo na splošno in še za druge družbene potrebe in ki je nastala pri delu državnih organov, oziroma pri delu družbeno-političnih skupnosti, delovnih in drugih organizacij, civilno pravnih oseb in posameznikov, postala arhivsko gradivo in sicer ne glede na to, kdaj in kje je nastala, in ali je izvirna ali reproducirana. Enak značaj ima seveda tudi negativ na plošči ali traku, diafilm in diapozitiv.

Fotografija je torej tako kot spisovno arhivsko in registraturno gradivo z zakonom zavarovana in jo morajo arhivi evidentirati

pri ustvarjalcih in imetnikih, jo zbirati, urejati, vzdrževati ter jo varovati, da se ne poškoduje, ne uniči ali izgine, se pravi, da jo morajo varovati v enakem obsegu kot spisovno gradivo. Slovenski arhivi do izida zakona o arhivih in arhivskem gradivu fotografskemu arhivskemu gradivu niso posvetili prave pozornosti. Tisto, kolikor so je, je bil le odsev osebne ocene in iniciative ter dobre volje arhivskih delavcev, kar kaže, da arhivi niso znali ali pa ne mogli zaradi svoje gmotne šibkosti in necelovitosti arhivske službe slediti potrebam po tej iskani zvrsti arhivskega gradiva. Prav iz teh razlogov v slovenskih arhivih ne bomo našli kaj prida tega gradiva, več ga bomo dobili v drugih institucijah, zlasti v muzejih.

Ponudimo se s kratkim sprehodom skozi slovenske fototeke, si jih bežno oglejmo in obenem napravimo nekatere zaključke. Začnimo pri arhivih. Arhiv Slovenije, Zgodovinski arhiv Ptuj, Zgodovinski arhiv Celje, Mestni arhiv v Piranu in arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja fototek sploh nimajo. Imajo le nekaj fotografij kot priloge v spisovnem gradivu. Največjo fototeko s približno 6000 fotografijami in 21 albumi hrani Zgodovinski arhiv Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije v Ljubljani. Sledita mu Mestni arhiv Ljubljane s približno 5000 fotografijami⁷ in Pokrajinski arhiv Maribor s 3900 fotografijami in 26 albumi.⁸ Pokrajinski arhiv Koper ima le 1500 fotografij in 1 album. Nerazvitost slovenskih arhivskih fototek se ne kaže samo v številkah, ampak tudi v vsebinski omejenosti na starejša obdobja. V njih ne zasledimo fotografij iz zadnje vojne, ne iz časov po njej. Iziema je le fototeka Zgodovinskega arhiva CK ZKS, ki pa ima o povojnem času zopet samo gradivo, ki dokumentira organizacijsko življenje Zveze komunistov do leta 1959. Regionalni arhivi pa so poleg tega omejeni predvsem na gradivo svojih nekdanjih ozkih teritorialnih območij, ki so jih imeli pred ureditvijo arhivskega omrežja. Arhivske fototeke so danes v popolni stagnaciji in razen fototeke Zgodovinskega arhiva CK ZKS ne do kraja urejene ter nimajo izdelanih pomagal, kar vse omejuje njihovo uporabo.

Muzeji ljudske revolucije in NOV zbirajo predvsem slikovno gradivo, ki dokumentira predvojno delavsko gibanje in narodnoosvobodilni boj ter ljudsko revolucijo. Glede na množino zbranega gradiva in na dokaj gosto mrežo agilnih zbiralcev smemo trditi, da je fotografsko arhivsko gradivo te vsebinske

vrste v slovenskih fototekah najbolj sistematično zbrano, je pa tudi dobro urejeno. Največ gradiva te vrste je v Muzeju ljudske revolucije Slovenije v Ljubljani, v fototeki, ki so jo zastavili že med vojno pri Znanstvenem inštitutu. V njej je mogoče najti tudi reprodukcije važnejšega slikovnega gradiva drugih imetnikov. S številom 100.000 fotografij je največja slovenska zgodovinska fototeka. Pomembnejši, a mnogo revnejši imetniki fotografij o delavskem gibanju in narodno-osvobodilnem boju so še Muzej narodne osvoboditve v Mariboru (8000 fotografij, 5000 negativov), Muzej revolucije v Celju (3200 fotografij, 3200 negativov, 63 diapozitivov), Muzej ljudske revolucije v Slovenjgradcu (2000 negativov) ter drugi muzeji, ki imajo oddelke za NOV (Koper, Ptuj, Nova Gorica, Brežice, Kočevje, Novo mesto, Postojna, Kranj in še kje).

Narodni muzej v Ljubljani, pokrajinski in mestni muzeji imajo v svojih fototekah predvsem gradivo, ki nastaja v zvezi z arheološkimi izkopavanji in obdelavami muzealij, fotografije s področja ljudske kulture in krajevne zgodovine ter NOV. Bolj so usmerjeni k tistemu, kar je že zgodovina glede na sedanjost. Le izjemoma bomo v muzejskih fototekah našli kaj gradiva o povojnem življenju. Druga njihova slabost je neenotno vodenje po oddelkih, povečini slaba urejenost in pomanjkanje primernih pomagal. Nastale so razen fototek koprškega muzeja in Narodnega muzeja — ti dve sta začeli nastajati že pred prvo vojno — v letih med 1950 in 1965. Kljub mladosti so nabrale, vsaj nekatere, toliko gradiva, da jih moremo po domačih merilih šteti med srednje velike. Največje in najpomembnejše so fototeke Narodnega muzeja (v kulturnozgodovinskem oddelku jih je nad 4500, v knjižnici pa nekaj nad 3 t. m), Pokrajinskega muzeja v Mariboru (18.300 fotografij, 14.300 negativov) in Gorenjskega muzeja v Kranju (14.000 fotografij, 15.841 negativov in skoraj 8000 diapozitivov). Drugi muzeji imajo manj fotografij, to je, med 1000 do 6000 (Pokrajinski muzej Koper, Kočevje, Ptuj, Celje, Murska Sobota, Goriški muzej Nova Gorica, Posavski muzej Brežice, Dolenjski muzej Novo mesto, Notranjski muzej Postojna, Mestni muzej Idrija, Delavski muzej Ravne na Koroškem, Mestni muzej Ljubljana). Muzejske fototeke s precejšnjim delom fotografij segajo v zadnje četrstoletje 19. stoletja. Te in druge starejše fotografije so se pridobile z darovi, nakupi in preslikavami. Muzeji v dobršni meri tudi sami slikajo.

Specialni muzeji hranijo le fotografije, ki zadevajo njihove specifične naloge. Posebej naj omenimo: Etnografski muzej v Ljubljani

(50.000 fotografij), Tehniški muzej v Ljubljani (4500 fotografij), Slovenski šolski muzej v Ljubljani (7000 fotografij), Slovenski gledališki muzej v Ljubljani (20.000 fotografij — 11.000 fotografij ima s področja gledališke umetnosti Akademija za gledališče, radio, film in televizijo v Ljubljani), Pomorski muzej v Piranu (1000 fotografij). Dalje smemo sem prišteti še Glasbeno narodopisni inštitut v Ljubljani (3600 fotografij, 2500 negativov, 450 diapozitivov). Fototeke specialnih muzejev so nastale v petdesetih letih, le fototeki etnografskega in šolskega muzeja sta iz tridesetih let.

Dokaj obsežne fototeke imajo zavodi za spomeniško varstvo in galerije. V njih se zbirajo fotografije, pomembne za zgodovino umetnosti, etnografijo, arheologijo in zgodovino raznih spomeniških objektov in varstva narave. Galerije slikajo dela, ki jih hranijo v svojih depojih ali ki so bila pri njih razstavljena, snemajo pa tudi dela posameznih avtorjev, ki so v privatni lasti. Narodna galerija v Ljubljani ima skoraj 11.000 posnetkov umetniških del do impresionizma, Moderna galerija v Ljubljani pa 15.000 fotografij del po impresionizmu. Podobno druge galerije v Sloveniji (npr. Mestna galerija v Ljubljani). Zavodi za spomeniško varstvo zbirajo v svojih fototekah fotografije o vseh vrstah spomenikov. Razen republiškega zavoda za spomeniško varstvo v Ljubljani so drugi omejeni na svoja krajevna področja. Osrednji zavod ima v fototeki, ki je začela nastajati nekako ob ustanovitvi deželnega konservatorskega urada leta 1912,⁹ preko 48 tisoč fotografij. Zavodi za spomeniško varstvo, ki imajo ponavadi lastno fotoslužbo, dobro zajemajo objekte svojega delovnega področja na vsem slovenskem ozemlju. Njihove fototeke, kakor tudi fototeke galerij, so dobro urejene. Galeriji in zavod, ki smo jih posebej omenili, imajo celo delavce, ki jim je fototeka glavna skrb.

Na koncu sprehoda po fototekah naj omenimo še fototeko Kartografskega in slikovnega oddelka Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. Nastajati je začela leta 1945. V njej je danes največja slovenska zbirka razglednic (ca. 8 tm) in portretov (ca. 6 tm). Razglednice dobiva od leta 1945 kot obvezni izvod. Tu se hrani del Jutrove fototeke in del fototeke Ilustriranega Slovenca.

V vseh teh fototekah, ki smo jih navedli, in v tistih, ki bi jih mogli razvrstiti v eno od naštetih skupin, hranijo fotografije, ki že imajo značaj arhivskega gradiva ter jih moremo šteti za zbirke arhivskega gradiva. Videti moramo, da so v primerjavi z nekaterimi tujimi fototekami, npr. s fototeko Južnonemške založbe v Münchnu, ki ima nad 2

milijona fotografij, prave pritlikavke. Dalje smo opazili, da je te vrste arhivsko gradivo zelo razdrobljeno na številne imetnike in da ga je največ pri nearhivskih zavodih, da v Sloveniji nimamo večje zgodovinske fototeke, ki bi zajemala vse vizualno bivanje naše družbe in njenega naravnega okolja in da je v njih zlasti slabo zastopano gradivo, ki bi dokumentiralo razno gospodarsko dejavnost, družbeno, politično ter predvsem povojno življenje (nekaj takih fotografij bomo našli le v Muzeju ljudske revolucije Slovenije), da v njih manjka fotografij, ki bi dokumentirale znanstvene postopke in rezultate znanstvenih raziskav.

Ugotoviti pa moremo, da so dobro zastopane v njih naslednje vsebinske vrste: delavsko gibanje in narodnoosvobodilni boj, etnografija, umetnostni in drugi spomeniki, slovenska gledališka kultura, likovna umetnost, delovna področja slovenskih muzejev ter razglednice. Zbirke umetniških fotografij, žal, nismo zasledili, tudi diafilmov ne. Iz teh skopih zaključkov moremo postaviti naloge, ki bi jih morali rešiti slovenski arhivi. Ti so v prvi vrsti poklicani ustvariti fototeke, ki bi zadostile vsem znanim in morebitnim potrebam uporabnikov te vrste arhivskega gradiva. Morda bi se kazalo z zavodi, ki že imajo fototeke za določene plasti naše preteklosti, pogoditi glede delitve dela. Arhivi naj bi se predvsem lotili tistih vsebinskih področij, ki še niso ali pa so slabo zastopana v naših fototekah. Zbirali naj bi gradivo, ki prikazuje pomembne ljudi iz javnega življenja, važnejše dogodke z vseh področij družbenega, kulturnega, političnega, gospodarskega življenja, slike naselij,¹¹ komunikacij vseh vrst, industrijske naprave, proizvodna sredstva, načine proizvodnje, produkte dela, fotografije, ki spremljajo in beležijo znanstvene raziskave, posnetke krajin, skratka slike vsega, kar nas obdaja, v čemer živimo in kar vpliva na naše življenje, predvsem pa na naše delo. Zanemarili naj ne bi nobenega področja, do katerega seže fotografska leča.

Slovenski arhivi iz objektivnih razlogov še niso zajeli v svojo službo varstva arhivskega gradiva, ne imetnikov, ne ustvarjalcev fotografskega gradiva. Za to bo pač še potreben določen čas. Pri izbiri imetnikov in ustvarjalcev te vrste gradiva, nad katerimi bodo opravljali svoje varstvo, se bodo arhivi seveda držali načel, ki veljajo za izbiro drugih ustvarjalcev in imetnikov registraturnega oziroma arhivskega gradiva. Pri njih arhivi najbrž ne bodo mogli uspešno uporabiti 10. člena zakona o arhivskem gradivu in arhivih, ki določa, da morajo ustvarjalci izročiti arhivu svoje gradivo najkasneje 30 let po njegovem nastanku. Za operativno imajo foto-

grafije tudi po tem roku običajno še vedno visoko praktično vrednost. Da bi si arhivi le zagotovili primeren in ustrezen dotok fotografskega arhivskega gradiva, ki bi zadovoljujoče dokumentiralo naš čas, bodo morali razviti posebne postopke. Možnost, da bi arhivi razvili lastno fotoslužbo, ni izvedljiva. Ker tudi z izročanjem po redni poti, ki velja za spisovno gradivo, ne bodo dobili večje količine tega gradiva, preostane le možnost, da od ustvarjalcev odkupujejo, sklepajo z njimi primerne aranžmaje za stalno in sprotno reproduciranje njihovega gradiva. Preslikana fotografija ali pa dubleta ima značaj originala. Seveda bodo morali arhivi tudi pri tako pridobljenem gradivu varovati avtorske in druge koristi ustvarjalcev. Po mnenju nekaterih arhivov bi pri organizaciji reproduciranja in odbiranja ter pri sklepanju pogodb za dobavo fotografskega arhivskega gradiva mogla skupnost arhivov Slovenije odigrati pomembno vlogo. Ustvarjalcev gradiva, ki je že ob nastanku zelo dragocen fotografski dokument, je na Slovenskem nedvomno zelo veliko. V prvi vrsti so to razna časopisna podjetja; ta najbolj vsestransko dokumentirajo vsa področja našega življenja. Tako ima Časopisno založniško podjetje DELO največjo fototeko v Sloveniji. V njej je 540.000 negativov, 90.000 fotografij ter prav toliko slik iz različnega tiska. Viri njegove fototeke — sistematično voditi so jo začeli leta 1963 — so posnetki fotoreporterjev, slike, ki jih naročajo pri raznih tiskovnih službah (AP, UPI, TASS itd.), slike, ki jih priložnostno pošiljajo razna diplomatska predstavništva ter, kot smo že rekli, izrezki iz domačega in tujega tiska. Po pomembnosti ji sledi fototeka FOTOSLOVENIJE. Od leta 1945 pa do 1955 je to podjetje načrtno snemalo vse pomembnejše dogodke, osebe, kraje, objekte, delo raznih delovnih organizacij itd. Po letu 1955 dela to v manjšem obsegu in več po naročilih posameznih interesentov. V fototeki ima danes približno 300.000 negativov. Naštejmo še dve pomembnejši operativni fototeki, to sta fototeka mariborskega VEČERA, ki ima 30.000 negativov, in fototeka RTV Ljubljana, ki ima 60.000 fotografij. Drugih ustvarjalcev, bolj pomembnih za ožja krajevna območja, kot za vso Slovenijo, ne utegnemo naštevati.

Zaključiti moramo z mislijo, da je ena od bližnjih nalog slovenskih arhivov vsekakor organizacija fototek, ogledal našega časa.

OPOMBE

Vsi podatki o slovenskih fototekah, ki niso posebej citirani v opombah, so povzeti po anketi, ki jo je napravilo Arhivsko društvo za Slovenijo aprila 1968.

1. Slovenski biografski leksikon, 8. zv., Ljubljana 1952, str. 596. Slavko Tarman, Fotografija na steklo, Delo XI, št. 16, 16/2-1969, str. 20. — 2. Arhiv Slovenije, Ljubljana, Zbornica za trgovino, obrt in industrijo, fasc. 331, št. 265, 266, 267 in fasc. 332, št. 265. — 3. Fotoamater, II., št. 2, Ljubljana 1932, str. 38. — 4. Citat iz poziva ljubljanskega mestnega načelstva 1933, Fotoamater, II., št. 5, Ljubljana 1933, str. 116. Zanimivo je omeniti, da je Centralni Pres-biro predsedstva ministrskega sveta v Beogradu že 1929 skušal ustvariti evidenco vsega fotografskega gradiva v državi (Narodni muzej, Ljubljana — spisi za leto 1929, št. 681). — 5. Ur.l. SFRJ XX, št. 48/64-665, 1. člen. — 6. Ur. l. SRS, XXIII, št. 4/68-24, 1. člen. — 7. 60 let Mestnega arhiva ljubljanskega

(s sodelovanjem kolektiva ustanove sestavil dr. Sergij Vilfan), Ljubljana 1959, str. 195—197. Kadar negativni niso posebej navedeni, so v število fotografij zajeti tudi negativni, torej je mišljeno število posnetkov. — 8. Vodnik po arhivih Slovenije, Ljubljana 1965, str. 211. — 9. Fr. Baš, Organizacija spomeniškega varstva, Varstvo spomenikov, V., Ljubljana 1953/1954, str. 28, 29, 31. — 10. Ulrich Frodieu, Das Bildarchiv des Süddeutschen Verlages in München, Der Archivar, 18, zv. 1., Düsseldorf 1965, str. 33—38. — 11. O aeroposnetkih gl. Fr. Stele, Ljubljana iz aeroplana, Kronika slovenskih mest 1, št. 1, Ljubljana 1934, str. 28—35, o fototekah gradbenih uradov pa A. Vončina, Gradbena fototeka, Kronika, III, št. 3, Ljubljana 1955, str. 183—184.

